

МЕНТАЛЬНІ ФАКТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

І. О. Поліщук

Поліщук І. О. Ментальні фактори української освіти у контексті європейської інтеграції.

У статті розкривається вплив ментальних чинників на розвиток української освіти та перспективи становлення єдиного європейського освітнього простору, а також місце і роль в цьому процесі України. Висловлюється низка рекомендацій, як активізувати інтеграцію України в науково-освітній простір Європейського Союзу. Автор робить висновок, що Україна має всі шанси включитися у процес створення нової освітньої реальності, встигнути трансформувати власну освіту за світовими стандартами і стати повноправним партнером в єдиному освітянському просторі об'єднаної Європи.

Ключові слова: Україна; ментальність; Європейський Союз; інтеграція; освітній простір.

Поліщук И. А. Ментальные факторы украинского образования в контексте европейской интеграции. В статье раскрывается влияние ментальных факторов на развитие украинского образования и перспективы становления единого европейского образовательного пространства, а также место и роль в этом процессе Украины. Высказывается ряд рекомендаций по активизации интеграции Украины в научно-образовательное пространство Европейского Союза. Автор делает вывод, что Украина имеет все шансы включиться в процесс создания новой образовательной реальности, успеть трансформировать собственное образование по мировым стандартам и стать полноправным партнером в едином образовательном пространстве объединенной Европы.

Ключевые слова: Украина; ментальность; Европейский Союз; интеграция; образовательное пространство.

Polishchuk I. O. The Mental Factors of Ukrainian Education in the Context of European Integration. The article reveals the influence of mental factors on the development of Ukrainian education and the prospect of the formation of a single European educational space, as well as the place and role in this process of Ukraine. The author makes a number of recommendations on how to intensify the integration of Ukraine into the European Union's scientific and educational space. The author concludes that Ukraine has every chance to engage in the process of creating a new educational reality, to make it possible to transform its education according to world standards and become a full partner in the united educational space of a united Europe.

Keywords: Ukraine; mentality; European Union; integration; educational sphere.

Актуальність розгляду ментальних факторів української освіти в контексті європейської інтеграції детермінується стратегічним вибором Української держави на користь європейської інтеграції. Такий крупний та потенційно доволі впливовий політичний гравець як Україна з часом займе своє місце у родині європейських народів, тому сьогодні важливо визначити поточні проблеми, від вирішення яких залежатиме швидкість та глибина входження нашої країни у європейський простір. Серед нагальних секторальних проблем євроінтеграції України освітня галузь посідає чільне місце.

Формування об'єднаної Європи супроводжується появою спільного наукового й освітнього простору континенту та розробкою єдиних стандартів і критеріїв у цих галузях. Українська держава чітко визначила свій орієнтир на інтеграцію в Європейський Союз та поступове входження до освітнього й наукового простору об'єднаної Європи. Ми здійснюємо модернізацію нашої діяльності у сфері надання освітніх послуг у контексті відповідності до європейських вимог, працюємо над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Різноманітні аспекти освітньої євроінтеграції України у своїх працях аналізують І. Богачевська, Б. Головка, А. Горбачик А. Гуменюк, М. Карпенко, Т. Ковальчук Б. Сагалаков, В. Ципко та ін. Як правило, основна увага приділяється технічній стороні справи та процедурним й формально-юридичним аспектам європейської інтеграції України в освітній простір об'єднаної Європи. Ментальні фактори цього напрямку здебільшого залишаються

поза увагою вчених. Звідси основна мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати саме ментальні чинники інтеграції української освіти у європейський простір.

Отже, для початку слід зазначити, що пріоритети сучасної освітньої політики й практики Європейського Союзу визначив Лісабонський європейський саміт (2000 р.)¹. Основні висновки цього важливого форуму засвідчують, що Європа впевнено прямує в «епоху знань». Гарантування високої якості за умов виникнення спільної зони європейської освіти є однією з визначальних умов привабливості галузі. Прикладними інструментами освітньої політики ЄС є спільні програми і проекти, виконання яких має сприяти формуванню «Європи без кордонів і бар'єрів».

В Україні Болонський процес формально розпочався у травні 2005 року з підписанням офіційної декларації на Бергенській конференції². Для України це надає нові великі можливості, які пов'язані з перспективою входження до загального освітнього простору Європейського Союзу. Серед них: спільні наукові та освітні проекти українських та європейських університетів; визнання дипломів українських вишів у країнах ЄС; істотне підвищення мобільності українських студентів та викладачів у європейському просторі. Як наслідок, має суттєво зрости конкурентоспроможність освітян України на європейському та світовому ринках праці. Інтеграція України в ЄС об'єктивно пов'язана із помітними світоглядними трансформаціями в формах та змісті навчання. У даній галузі перед освітянами України виникають нові перспективи.

Чи означає «інтеграція» – тотожність з «уніфікацією»? Треба відверто сказати, що у певному сенсі – так. Але разом з тим, інтеграційні процеси, як це неодноразово підкреслюється в установчих документах Болонського процесу, не заперечують збереження та розвитку власного національного досвіду та культурної спадщини кожної країни. В. В. Ципко цілком справедливо наголошує, що «слід зважити на те, що ці зміни не повинні призвести до втрат кращих традицій, заперечення національних ознак якості освіти. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до невиправданої перебудови тих традицій вітчизняної освіти, які є національним надбанням української вищої школи, зокрема широкий спектр і фундаменталізація знань студентів у галузі суспільних наук, що формують світогляд молодої людини та майбутнього фахівця. На наше глибоке переконання і як зазвичай практика, жодна з високорозвинених країн Європи нівелювати власні національні системи вищої освіти в контексті Болонської декларації не збирається. Власне, Болонська декларація цього й не вимагає. Вона вимагає іншого: прозорості й відмінності систем освіти, їх модернізації в контексті відповідності одна одній з метою «забезпечення академічної мобільності та досягнення більш високої якості на основі поєднання зусиль науки і освіти та плідної співпраці»³. Тому «євростандарт» в освіті абсолютно не означає повної уніфікації та нищення особливостей та специфіки освітніх систем країн Європейського Союзу, він націлений на їх взаємоузгодження та відповідність потребам модерного світу.

Природно, що саме гармонізація освітніх взаємовідносин виступає одним із базових понять багатьох документів ЄС у даній сфері. Зміст цього поняття є доволі великим за обсягом, адже основна мета сучасного виховання та освіти полягає у тому, щоби навчити молодь жити у гармонії з навколишнім світом та власним «я» через пізнання актуальних реалій модерного світу, визначення свого місця в ньому та опанування відповідної професії. Як цілком слушно зазначають А. Гуменюк та Т. Ковальчук, «у сучасних умовах адаптуватися до швидких змін в усіх сферах людської життєдіяльності, готовність відповідати на виклики сьогодення стає нагальною необхідністю»⁴.

Для втілення у життя курсу на інтеграцію України до Європейського Союзу та входження України в правовий, політичний та економічний простір Указами Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до ЄС. Головними напрямками культурно-освітньої та науково-технічної інтеграції визначено застосування європейських стандартів і норм в науці й освіті, презентація і поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейському Союзі. Реалізація даних напрямів співпраці з нашими європейськими партнерами має сприяти розвитку в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до європейської науково-технічної та інтелектуально-освітньої спільноти.

Система освіти України поки що є мало придатною для того, щоб готувати освічені й кваліфіковані професійні кадри, які б відповідали потребам сучасного ринку праці. Ви-

рішення цієї проблеми вимагає серйозних змін в підходах до навчання, структури та змісту навчального процесу, мотивованого навчання студентів і, врешті-решт, відповідність здобутих студентами знань до попиту з боку роботодавців у наш непростий час. У цьому зв'язку введення, наприклад, двох циклів навчання для української освіти не може бути самодостатньою метою, бо не може дати відповідь на вищенаведені проблемні питання.

У XXI столітті університети поступово стають епіцентрами нової соціокультурної реальності, вони формують ментальність людей епохи постмодернізму. А ментальність все більше формується під впливом освіти, тому що спираючись на архетипи й характер націй, включає в себе комунікацію людей, обмін інформацією, формування та задоволення освітніх потреб.

На скільки ментальність української нації відповідає ментальності європейських націй? В основному відповідає. Згідно з працями В. І. Фокіної, найбільш значущими ідеями європейської ментальності є: а) набожність, яка є основою особистого успіху; б) приватновласницькі інтенції, які втілюють практицизм і духовну самореалізацію; в) індивідуалізм.

Ці риси у певній мірі характерні для українців⁵. Підсумовуючи розгляд базових якостей традиційної української ментальності, варто навести їхню класифікацію, яку пропонує О. Рудакевич. Відомий науковець схильний розподіляти типові ментальні настанови українства на “природні і споконвічні” та “набуті в умовах політичного поневолення”. “До перших можна віднести крайній індивідуалізм (або егоцентризм), перевагу почуттєвого над інтелектом і волею та певні компоненти селянської психологічної настанови. Ці якості української ментальності в політичному житті нації проявилися в зверхності особистих інтересів над загальнонародними та державними, небажанні підкорятися органам державної влади, підозрлість до їх зміцнення, схильності до малих форм організації, анархізмі (громадоцентризмі), критиканстві, міжособній боротьбі, політичній фракційності, хворобі отаманства, бунтарстві, проявах зрівнялівки, перевазі емоцій над розумом і волею при вирішенні політичних проблем, недостатньому розвитку вольових якостей та цілеспрямованості, недисциплінованості, неорганізованості, притупленні почуття громадянського обов'язку.

У другу групу ментальних настанов, що їх спричинили століття підневільного стану України, входять психологічна мімікрійність, формалізм, рецидиви рабської психології, комплекси “меншовартості” та “кривди”. У політичній культурі ці психічні якості проявилися в поверховому, формальному сприйнятті політичних цінностей і норм, невірі в сили власного народу і покладанні надто великих надій на безкорисливу допомогу інших держав, рабському служінні іноземним правителям, приниженому почутті національної гідності, кар'єризмі ціною зради національних інтересів, проросійських та інших чужинських орієнтаціях. До цієї групи психологічних чинників слід віднести також ментальну фрагментарність суспільства, породжену тривалою насильницькою розірваністю українського народу, його територій між різними державами та цілеспрямованою асиміляцією”⁶.

А. Гуменюк, Т. Ковальчук пропонують для розширення співробітництва у сфері освіти, стажувань та молоді:

- започаткувати політичний діалог між Україною та ЄС у сфері освіти та навчання;
- збільшити можливість обміну для українців шляхом участі у програмі Еразмус Мундус;
- посилити участь України у програмі Tempus III та використовувати її для вивчення можливостей розширення співробітництва в сферах професійно-технічної освіти;
- розширити молодіжні обміни та співробітництво у сфері неформальної освіти молоді та сприяти розвитку міжкультурного діалогу через програму “Молодь” (YOUTH)⁷.

В. В. Ципко зазначає, що важливим моментом реструктуризації навчального процесу ВНЗ України є запровадження інноваційних освітянських технологій. Вирішення цього завдання спрямовано на:

- перехід від педагогічного традиціоналізму до нових форм і методів навчання, орієнтованих на формування творчої особистості, яка вміє поєднувати в різних варіантах теоретичні завдання, наукові здобутки з вирішенням питань, які виникають на практиці;

- підвищення творчої активності студентів під час аудиторних занять шляхом запровадження ділових і рольових ігор, ігрового проектування, „кейс-методів”, бріфінг-семінарів, відеотренінгів тощо;
- посилення мотивації студентів до самостійної роботи з метою поглиблення знань і здобутих вмінь та навичок;
- забезпечення наскрізної комп'ютеризації навчального процесу та створення комп'ютерних систем його підтримки;
- інтенсифікацію навчального процесу з метою скорочення аудиторних занять з участю викладача при наданні повного обсягу знань і підвищенні якості навчального процесу;
- розробку інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення дисципліни тощо⁸.

Серед низки проблем, що гальмують входження української освіти в європейський освітній простір, є також питання підготовки науково-педагогічних кадрів. Існує необхідність підтримки молодих науковців шляхом надання кращим із них грантів для наукового стажування за кордоном⁹.

Таким чином, Україна має всі шанси включитися у процес створення нової освітньої реальності, встигнути трансформувати власну освіту за світовими стандартами й стати повноправним партнером в єдиному освітянському просторі об'єднаної Європи. Наш великий, насамперед людський потенціал, який ми іноді несправедливо применшуємо, в стратегічній довгостроковій перспективі має істотно прислужитися не тільки для задоволення наших національних інтересів, але й для забезпечення загальноєвропейських інтересів та завдань розвитку.

¹ Механізми координації європейської політики: практика країн членів та країн кандидатів / Н. Гнидюк (ред.), А. Новак Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк. К.: Міленіум, 2003. С. 271

² Богачевська І., Карпенко М. Болонський процес в Україні. URL: <https://studfiles.net/preview/5264277> (дата звернення: 29.09.17).

³ Ципко В. В. Вища освіта України у процесі інтеграції до європейської освітньої системи. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pedagogica/53660.doc.htm (дата звернення: 29.09.17).

⁴ Головка Б. А. Реформування вищої освіти у процесі демократизації українського суспільства / Б. А. Головка, Б. Ф. Сагалаков, А. П. Горбачик та ін. К.: ВПЦ “Київський ун-т”, 2004. 220 с.

⁵ Фокіна В. І. Культурно-глобалізаційний вимір самоідентифікації української молоді // Політико-психологічні проблеми соціалізації молоді в умовах суспільних трансформацій і реформування освіти. К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка. С. 371.

⁶ Рудакевич О. Ментальність і політична культура української нації // Розбудова держави. 1995. № 10. С. 30.

⁷ Гуменюк А., Ковальчук Т. Проблеми інтеграції української освіти до європейського освітянського простору. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1214/84/> (дата звернення: 29.09.17).

⁸ Ципко В. В. Вища освіта України...

⁹ Головка Б. А. та ін. Реформування вищої освіти... С. 186.